

ANNA VIDALI

Trauma és történelem*

Az „átlagos” történetírás azon a feltételezésen nyugszik, hogy létezik valamiféle objektív valóság, amely jelen volt a múltban, megragadható a jelenben, és az úgynevezett történeti elbeszélés része. Ezt a megközelítést újabban számosan bírálják: megkérdőjelezik a „történelmi tény” fogalmát, vita tárgyává teszik a jelenkori elbeszélés és a múltbeli események kapcsolatát, összefüggéseit, a történeti elbeszélés és az „okozat” koncepcióját, valamint a történelmi magyarázatok helyzetét. A „kritikusok” szerint a történeti elbeszélés „nevezi meg” a tárgyat és „ruhazza fel” azt a „tény rangjával”. Ez az álláspont nem (feltétlenül) tagadja a jelenre kiható objektív valóság létezését a múltban, hanem inkább arra hívja fel a történészek figyelmét, hogy ne vonjanak le könnyelmű következtetéseket, ne azonosítsák automatikusan az eseményt és a történeti elbeszélést, illetve figyeljenek a múlt és a jelen bonyolult kapcsolatára. A múlt és a jelenkor emberének tudása az adott eseményről többfajta értelmezésnek is teret adhat, amelyek ugyanúgy el is térhetnek, vagy akár teljesen ellent is mondhatnak egymásnak.

Erre az ellentmondásra azért hívnám fel a figyelmet, mert hangsúlyozni szeretném: a görög ellenállási mozgalomra és polgárháborúra vonatkozó, az elbeszélésemben felbukkanó bármilyen összefüggés, okozati magyarázat az én interpretációmnak és látásmódomnak tulajdonítha-

* Anna Vidali a Thesszaloniki Egyetem adjunktusa, a görög polgárháború történetével foglalkozó kutatók új generációjának tagja. Az itt említendő szakembereket az interdiszciplináris megközelítés (például az antropológia, a szociológia, a szociálpszichológia használata) és az jellemzi, hogy az „egyéni történetekre” koncentrálnak, munkájuk hangsúlyos része az oral history. Vidali *Valóban mi voltunk? Tiltott történelem és szubjektivitás a polgárháború négy élettörténetében* című könyve (erre a fenti szövegében többször utal) 1999-ben jelent meg Athénban. (Vö. Nikos MARANTZIDIS–Giorgos ANTONIOU: *The Axis Occupation and Civil War: Changing Trends in Greek Historiography, 1941–2002. Journal of Peace Research*, 2004/2. 223–231.) A szerk.

tó. Ennek azonban semmi köze ahhoz, hogy hűen idézem-e forrásaimat és gondosan fenntartom-e az egyensúlyt a jelen, a nosztalgikus érzések és a múltra vetített anakronisztikus vágyak között. Ugyanakkor nem könnyű tudomásul venni, hogy az írás során esetleg feszültség keletkezik azért, mert a múlt csupán a jelenen keresztül ismerhető meg.

Az ellenállás és a polgárháború időszak a relatíve rövid korszak a modern Görögország történetében (1942–1950). Ezt a fasiszta megszállás előzte meg, majd autokratikus rezsimek, végül az ezredesek diktatúrája követte. A polgárháború utáni berendezkedést kettős hatalmi struktúráként lehetne leírni. Kívülről parlamentáris demokráciának tűnt, de valójában az állam elnyomó erőinek egyike sem tartozott a parlament felügyelete alá: a rendőrség, a hadsereg és a titkosszolgálat az Egyesült Államok központi döntéshozó szervének volt alárendelve.

Az ellenállást egy forradalommal, a polgárháborút meg annak erőszakos elnyomásával hasonlíthatjuk össze, ami azért lehetséges, mert a görög társadalmon belül általánosan működött hatalmi struktúrákat és ellenőrzési mechanizmusokat a német invázió (mint utóbb kiderült: átmenetileg) felszámolta. Mindez lehetőséget adott a népi ellenzék megjelenésére és megszerveződésére. A hatalmi őr, amelyet a görög hatóságok vezetőinek Közel-Keletre való távozása idézett elő, népi kezdeményezésekkel, önkormányzati intézményekkel és a döntések decentralizációjával töltötték be ugyanis. A Görög Kommunista Párt vezetése alatt új szervezetek alakultak, amelyek a régi, elavult intézmények helyére léptek. A hatalmi struktúrák átalakulása és újrarendeződése az élet minden területén és a mindennapi gyakorlatban is fontos változásokat idézett elő. Bár Görögországban a nacionalista eszmékkel általában a faji, az osztály- és a nemi hovatartozásból fakadó feszültségeket szokták „elkendőzni”, az ellenállás vezetői ekkor arra használták, hogy feltűzeljék a lakosságot a német megszállók ellen. A nacionalista politikai diskurzus elsődleges célja persze az volt, hogy kordában tartsák, irányítsák a népet, ám a címzettek a „jelszavakat” szó szerint vették, logikájukat a végletekig fokozták.

A politikai élet fontos változása volt például az említett decentralizáció és az öngazgatási intézmények megalapítása; e kettőnek nagy hatása volt a parasztok életére, akik hirtelen olyan hatalomhoz jutottak, amellyel hatást tudtak gyakorolni a közéletre, és amelyet addig nem is ismerhettek. A hegyekben folytatott harcok során az embereket addig ismeretlen érzések kerítették hatalmukba, hiszen hatalmat és szabadságot kaptak arra, hogy megvédjék magukat és fellépjenek azokkal szemben, akik elnyomják őket. Erre a változásra az ideiglenesség légkörében került sor. Az emberek úgy érezték, hogy – úgymond – engedélyt kap-

tak a nációkkal szembeni fellépésre, ám ez az engedély érvényét veszítette, amikor a szövetséges erők megérkeztek, a száműzött kormány visszatért. Amint Juliet Mitchel fogalmazott: „Az ember nem választhatja a képzeletbelit, a szemiotikait, a karnevált alternatívaként... a törvény helyett... ez politikai tekintetben a jelképest, az új szimbolizmust, az új törvényt jelenti, azt a törvényt, ami megkérdőjelezheti a régít.”¹

A kommunista párt nem tudta megtestesíteni az új törvénykezést. Vezetése habozott, hogy bejelentse igényét a hatalomra. Sztálin viszont nem titkolta álláspontját: a Szovjetunió nem avatkozik és nem is avatkozhat be Görögországban. A Felszabadítási Front hadseregét feloszlatták, katonáit kiszolgáltatták a volt náci kollaboránsoknak, akik ekkor az új kormányzat támogatói voltak. Amikor 1946-ban a párt a fegyveres harcot is vállalta volna, már késő volt. Az USA a kormányerők mellé állt és teljes fegyveres támogatást biztosított. A néptömegekkel érzékeltették, hogy túlfeszítették a húrt, amikor kifejezésre juttatták nemzeti és függetlenségi elképzeléseiket, és amikor deklarálták, hogy szociális egyenjogúságot és politikai igazságosságot akarnak. A berendezkedő hatalom a régi rendet akarta visszaállítani. A népi törekvések elnyomása rendkívül erőszakos volt, ugyanolyan heves, mint az elnyomni kívánt tömegek vágya a szabadságra és függetlenségre. Az ezt követő években a rendet korrupcióval és megvesztegetéssel próbálták helyreállítani, az „ellenálló harcos” státusát és fogalmát ellehetetlenítették, utóbbi használatát megtiltották. Az égei-tengeri koncentrációs táborokba hurcoltaknak alá kellett írniuk egy „bűnbánó okiratot”, amelyben megtagadták korábbi politikai nézeteiket. Így kikerülhettek a táborokból, csatlakozhattak a kormánysereghez és harcolhattak korábbi elvtársaik ellen.²

Azok az emberek, akik részt vettek az ellenállási mozgalomban, vagy közel kerültek hozzá, nem gyászolhatták meg harcuk, eszméik, társaik, otthonuk és országuk elvesztését. Elkötelezettek voltak ügyük iránt és keményen harcoltak, hogy azt megvédjék. Olyan erőszak áldozataivá váltak, amelyet nem „érdemelt meg” és nem is értettek meg. Hatalmas veszteségeket szenvedtek: elveszítették szeretteiket, elszakították őket családjuktól, kitelepítették, száműzték vagy bebörtönözték őket. Ezek az események olyan hirtelen következtek be, olyan megsemmisítő erejűek voltak, valamint a túlélésért folytatott harc olyan kemény volt, hogy nem jutott idejük a gyászra. Nem tudták eltemetni halottaikat. Nem tudtak elköszönni gyermekeiktől. És ha egy személy nem tudja a

¹ Juliet MITCHEL: *Psychoanalysis and Feminism*. Penguin, Harmondsworth, 1975. 291.

² Vö. John IATRIDES: *Greece in the 1940's. A Nation in Crisis*. University Press of New England, 1981.

gyászt feldolgozni (tudjuk Sigmund Freudtól), az nem tud felszínre törni, és olyan pusztítást okoz, amelynek katasztrofális hatása lehet.

A háborús hős alakja

A német megszállás, az ellenállás és a polgárháború Görögországban egyaránt a hivatalos történetírás tárgya. Az eseményeket két ellentétes álláspontból ábrázolják: ezeket baloldalinak és jobboldalinak nevezhetjük. Mindkét szemlélet más-más fogalmakat használ, más-más sorrendben közli az eseményeket, azaz olyan történeti elbeszélést alkot, amely a másik oldalétól teljesen eltér. A marxista történészek például egy különleges fogalmat használtak azokra, akik a nácik ellen harcoltak és akik őket segítették. Az ellenállókat (*Andartes*) romantikus hősként ábrázolták: ezek a férfiak a hegyekben éltek, hosszú szakálluk volt, lovakon közlekedtek és így tovább.

Az egyik probléma ezzel a megközelítéssel az, hogy lényegében megtagadja a személyes szempontokat, az egyéni felfogást. Az egyént ugyanis a történelem és az osztályhelyzet termékének tekinti, a származást és a személyes élményeket csak arra használja, hogy a gyerekorra és a családi háttérre tett utalások alapján kinyomozza: az illető miként viszonyult környezetéhez, saját társaihoz. Ezen a ponton azt kell hangsúlyozni, hogy az emlékezet a származáson keresztül kapcsolódik az identitáshoz. Az emlékezet feltételez egy már meglévő, mindenki számára azonos gondolkodásmódot, amely összeköti a jelent és a múltat, és ezt a közös alapot az egyén élményanyaga formálja. Az élmény előbb létezik, mint az emlékezetben való képzete, mivel annak alátámasztására szolgál.³

Az az elképzelés, hogy az embereknek – akár szereplői voltak a történelmi eseményeknek, akár csak éltek mindennapi életüket – „visszaadjanak valamit”, a humán tudományok ismeretelméletére egyre erősebben ható feminista befolyás miatt jelentkezett. Mindennek a női történészek voltak az előfutárai. 1984-ben Luisa Passerini javasolta a „szubjektivitás” kifejezés használatát a torinói munkásosztály és a fasizmus viszonyának leírására. A *Fasizmus az emlékezetben* című, áttörést jelentő művében rákérdezett az osztálytudat koncepciójára, amely a marxista történészek számára tabu volt.⁴ A feminista írók között továbbá érdekes vita alakult ki arról, hogy vajon az a tudás, ami a nők tanulmányozásából szár-

³ Keith TRIBE: *History and the Production of Memory. Screen*, 1977/4.

⁴ Luisa PASSERINI: *Fascism in Popular Memory: The Cultural Experience of the Turin Working Class*. Cambridge University Press, 1987. Magyarul lásd uő: *A nők és a feministák története*. Balassi Kiadó, Budapest, 2003.

mazik, felhasználható-e a férfiak szubjektívitásának tanulmányozására. Vajon ábrázolhatók-e a férfiak a férfiaságról és a családról alkotott elképzelésekhez való változó kapcsolatukon keresztül, amint az a *Martin Guerre visszatérése* című alkotásban történt,⁵ ahol Natalie Zemon Davis egy tudományos nyomozót alakított? Amikor az élettörténetek tanulmányozása során az emlékezet freudi koncepcióját kezdték használni, akkor ez az általános kérdés erőteljesebben jelentkezett.

Freud számos munkája leírja az összefüggést a történeti emlékezet és egy szemtanú pszichoszomatikus tapasztalatai között.⁶ E tanulmányokon alapulva feltételezhető, hogy minél váratlanabb, hevesebb és megdöbbentőbb az élmény, annál nehezebb a feldolgozása, annál nehezebben kifejezhető a nyelv komplex rendszerével. Ismert: a poszttraumatikus stressz rendellenességet úgy határozzák meg, hogy a személy képtelen szavakba önteni az átélt élményeket, habár vizuálisan képes újra átélni, de azonnal el is felejtí őket.⁷ Ekkor az emlékezetet az élmény irányítja, anélkül hogy tudatunk képes lenne bármit is tenni ellene. Természetesen ez egy különleges eset, és az általánosabb az, hogy az egyén egy nem összefüggő elbeszélés keretében képes felidézni az eseményt.⁸ Az erőszakos eseményekről szóló szóbeli beszámoló általában zaklatott, tele megszakításokkal és kihagyásokkal, és emiatt gyakran nehezen érthető. Dominick LaCapra szerint amikor a kutató egy traumatikus eseményre való emlékezésről számol be, akkor gyakran tudat alatt is rögzíti a szemtanú pszichés reakcióit, azokat saját nyelvezetére fordítva. A beszélő és a hallgató közötti kommunikációhoz szükséges empátia abban a momentumban ragadható meg, amikor a kutató ilyen módon is megjeleníti a szemtanút; ez az empátia idővel azonosulássá is növekedhet.⁹ Ennek eredményeként gyakran olyan szövegek születnek, amelyek valahol a tudományos és az irodalmi stílus között mozognak.

Az élettörténetek kutatására – mindezek miatt – olyan eljárást javasolnék, amelyik nem tekinti az élményt „igazságnak”, az emlékezetet „eredetnek”. Az egyik felmerülő kérdés itt a múltbeli esemény helyzete: az esemény ugyanis mint eredeti, csorbítatlan igazság nem mutatkozik meg a kutatónak, és az elbeszélés által sem fedhető föl. Becker különbséget tesz

⁵ A könyv magyarul 1999-ben jelent meg az Osiris Kiadónál.

⁶ Gyász és melankólia. In: *Ösztönök és ösztönsorsok: metapszichológiai írások*. Filum Kiadó, Budapest, 1997; A farkasember. In: *Klinikai esettanulmányok*. II. k. Filum Kiadó, Budapest, 1998; *A halálösztön és az életösztönök*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1991.

⁷ Cathy CARUTH: Introduction. *American Imago*, 1991/1., 4.

⁸ Steven MARCUS: *Representations: Essays on Literature and Society*. New York, Random House, 1975.

⁹ Dominick LACAPRA: Trauma, Absence, Loss. *Critical Inquiry*, 1999/4. 696–727.

a múltó – egy olyan esemény, amely csak átmenetileg hagy nyomot, majd teljesen eltűnik – és annak nyelvi igazolása, alátámasztása között.¹⁰ A történelmi tény viszont (narratív formáján keresztül) megszűnik eseménynek lenni és szimbólummá válik. Természetét csak szimbolikus megjelenítésén keresztül határozhatjuk meg, esetünkben nem lehet újra ellenőrizni és igazolni, mivel az eredeti élmény nem reprodukálható többé. Ami (az élettörténetek vizsgálatakor) a kutató számára elérhető, az az elbeszélés formájában megjelenő emlékezet. A pszichoanalízis segítségével én a szóbeli beszámolót csak mint elbeszélési formát közelítem meg. Ez a szemlélet egyebek mellett a tapasztalás és az emlékezet, a múlt és a jelen, a kutatás elbeszélésének és a magának a kutatásnak a határait feszegeti.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy az alább elemzett elbeszélés nem tekinthető a munkásosztályból származó férfi vagy ellenálló kizárólagos megjelenítésének, aki számára az élet egyetlen értelme az volt, hogy részt vegyen a harcokban. Tanulmányomban (e módszertani elveket követve) egy görög polgárháborúban részt vett férfi élettörténeti elbeszélését vizsgálom: azt próbálom megérteni, milyen módon és miért úgy emlékezik vissza életére. Elbeszélését átkutatom a nyelvben, a nyelvezetben, a nyelvi mutatókban fellelhető nyomokért, valamint vizsgálom a kihagyásokat, az ismétlődéseket, amelyek felfedhetik, hogy a beszélő mit akart elhallgatni.

Gregory apja a német megszállás kezdete óta harcolt az ellenállásban (minden szereplő neve kitalált). Amikor a polgárháború elkezdődött, a kamasz Gregory úgy döntött, hogy ő is csatlakozik a kommunista erökhöz. Számos csatában harcolt a Paikonon és a Krúziai-hegységben. A vereség után átkelt a határon, először Bulgáriába, majd Csehszlovákiába, végül Lengyelországba ment. Bátyjának, Socratesnek más lett a sorsa. Letartóztatták és száműzték Makronisosra. Ott megkínózták, hogy megtagadja hitvallását és beálljon katonának a Reguláris Görög Hadseregbe. Menyasszonyát, Alexandrát, a terrorista csoportok brutálisan meggyilkolták. Gregory anyját, Szonját, arra kényszerítették, hogy elhagyja a falut, ahol élt, és a hegyekbe meneküljön, hátrahagyva három gyermekét, akik közül kettő még csecsemő volt. Mindegyiküket túszként kezelték.

Gregory majdnem negyven évig tartó politikai száműzetés után feleségével, fiaival és unokáival tért vissza észak-görögországi szülőfalujába. Az interjút 1989-ben készítettem, frissen befejezett villájának kertjében. Anyja a beszélgetés alatt végig jelen volt, és időről időre megszakította beszélgetésünket, hogy elmondja saját véleményét a történelekről.

¹⁰ Carl BECKER: What are historical facts? *Western Political Quarterly*, 1955/3.

Az elbeszélés hőssé tesz

Be kell vallanom, hogy Gregory teljesen lenyűgözött. Átélté a görög történelem azon korszakát, amelyet olyan nagyra tartok: az ellenállás időszakát és a harcot a görög szocializmusért. Gregory az én hősom lett, ahogy hős volt családja és barátai szemében is.

Ám mivel kutatóként az a felelősségem (és a feladatom), hogy újabb és újabb jelentéstartalmat fedezzek fel a szavak és események mögött, az interjúról leírást készítettem, majd újra és újra áttanulmányoztam. Mindeközben azokra a nyelvi szerkezetekre összpontosítottam, amelyeket alanyom használt.

Az elbeszélés Gregoryt bátor, szilaj, vakmerő és merész embernek, a fasizmus ellen küzdő ideális harcosnak mutatta, aki értékes tagja a kommunista gerillaseregnek. Ezt hallgatósága, felesége, anyja és én is elfogadtuk. Sőt, az elbeszélése alatt a többiek bátorították, hogy mesélje el azt a történetet, amikor a kerdíliai hegyekben folyó csatározások során megmentette egy fiatal nő életét. Úgy vélték: a történet jobb, mint az a híres szovjet film, amit a hatvanas években mutattak be Lengyelországban.

A háborús hős képét erősítette a Görögországba való 1985-ös visszatérésének elbeszélése is. Elmondta, hogy a falubéli emberek hogyan üdvözltek, amikor a görög határra ért, és hogyan vezette le a falujáig tartó ötven kilométeres utat autójával, dudálva örömeiben.

A visszaemlékezést újraolvasva először arra figyeltem föl, hogy mennyire gyakran hangzott el az a mondat: „A hegyekbe akarok menni!” A másik hasonló változat az volt: „Fegyvert akarok!” Például amikor a falusiak egy csoportja, akikhez Gregory és anyja is tartozott, a hegyek közé indult, a fiú az egyik felfegyverzett partizántól folyamatosan azt kérte: „Ember, add nekem a fegyveredet! Hadd vigyem a fegyvert! Az egyetlen dolog, amit akarok, hogy vigyem a fegyvert!” Ezek a szavak a történet különböző részeiben megismétlődtek.

Gregory: Amikor Bulgáriában voltam (kórházban) sérült orral, sebesült volt az egyik kezem... kötések és bandázsok fedték az összes komoly sebesülésemet. Ekkor a sérülések még frissek voltak. Időről időre teherautók jöttek, hogy azokat az embereket, akik felépültek sebesüléseikből, visszavigyék a regimentjeikhez. Megérkezésem után egy hónappal már kezdtem izgatott lenni, hogy „megyek a hegyekbe”. „Mire ez a sietség? Várj addig, amíg a sérüléseid teljesen begyógyulnak!” „Megyek a hegyekbe.” Többször is megpróbáltam elbújni a teherautókban, amelyek azokért az emberekért jöttek, akik eléggé jól voltak, hogy visszatérjenek egységeikhez. „Várj egy percet! Ezek a kocsik nem Közép-Macedóniá-

ba mennek, hanem más területekre.” „Mindegy merre mennek, ha visszavisznek Görögországba, hogy harcolhassak a hegyekben.”

A többszöri ismétlés traumára utal. Freud a traumát úgy írja le, mint egy hirtelen bekövetkezett erőszakos cselekményt, ami az áldozatot váratlanul éri, így megnehezíti az észlelést és feldolgozást. A lappangási időszak alatt, amikor látszólag semmi traumás hatás nem jelentkezik, nincs probléma, de utána az átélt élmények villanásszerűen rohanják meg az alanyt, esetleg rémálmok formájában jelentkeznek. Ami minden esetben megtörténik, az az esemény véletlenszerű felidézése, amely esemény nem képes szimbolikus formát ölteni: megfosztja az áldozatot attól, hogy megragadja annak értelmét és így káoszt hagy maga után.

A következő megfigyelések a kihagyásokra, egyes esetekben a finomításokra irányulnak. Arról van szó, hogy amikor a lélek védekező mechanizmusa elnyom bizonyos emlékképeket, az adott eseményhez kapcsolódó érzés, behelyettesítéssel, egy másik eseményhez fog kapcsolódni. Itt hangsúlyozni kell, hogy a trauma modelljét a kasztrációs látomásban ragadhatjuk meg, amely az ödipuszi apa tiszteletlen fiával szembeni büntetését fejezi ki. Freud amellet érvel, hogy ez a fantazmagória gyakran kapcsolódik a behelyettesítés mechanizmusához, amely lehetővé teszi az elnyomott emlékképek visszatérését.

Az elbeszélés elősegíthetné annak a bizonyos emlékképnek az integrálását a „nagy” és összefüggő elbeszélésbe, amely tulajdonképpen az áldozat múltját jelenti. De amit elő lehet hívni a narratív emlékezetben, valamilyen szinten mindig torzult.

Az első töredék egy olyan történetet tartalmaz, amely úgy tűnik, az elbeszélőnek és anyjának egyaránt közel áll a szívéhez.

Anya: Összekötőként működtem a falvak között. Amikor bazaértem, megkérdeztem a sógornőmet: „Láttad Gregoryt?” és ő így felelt: „Az úton sétált egy zsákkal a kezében.” Azonnal tudtam, hogy mit rejt a zsákja, az utazótáskáját. Elindultam a felé a ház felé, ahol tudtam, hogy a rejtőzködő pártkáderek tartózkodnak. Ott találtam őt: a szoba közepén állt, mint egy katona és azzal fenyegette meg őket: „Elhagyom a falut, és amennyiben nem juttatok el az egységeinkhez a hegyekbe, akkor letartóztatnak, és elárullak mindannyitokat.”

Gregory: Oh, nem, nem így történt. De ha végiggondolom, lehet, hogy igaz van. Elmondták nekem, hogy P. és L. a Nyomorékkal vannak. Megkértem a barátomat, Elpost, hogy jöjjön velem. A sógora, aki Bulgésben volt, a hírhedt Bulgésben, hozott neki két pár csizmát. Rendben voltak a csizmáink és az óráink is. Azt mondtam neki: „Elpo, én tudom, hol rejtőznek a káderek, meg fogom őket kérni, hogy vigyenek át. Vagy

elküldenek minket a hegyekbe, hogy csatlakozzunk a gerillákhoz, vagy ...” Beléptem a helyiségbe, ők megláttak minket: „Mit kerestek itt?” Azt válaszoltam: „Megyek a hegyekbe.” „Most nem mehetsz – válaszolta. – A pártnak itt van rád szüksége, és mi döntjük el mikor jött el az idő az indulásra.” Azt mondtam: „Nem, én most megyek. Vagy elvisztek most, vagy...” „Nem, most nem mehetsz.” „Azt hiszed, hogy nem megyek, de megyek.” Ezzel kimentem az ajtón. Ahogy kiértünk a faluból, Kolja utánunk küldte a feleségét, Olgát: „Gregory, Gregory gyere vissza, gyere vissza! Biztosítva lesz a kapcsolat. Gyere vissza!” Amikor visszaértünk, Kolja örjögött. „Baszd meg!”, mondta, „engem itt nem fenyegethatsz.” Ekkor én elmondtam nekik, hogyha most rögtön elindulunk a nap kellős közepén, akkor le fognak minket tartóztatni, mivel ők nem hajlandóak nekünk a kapcsolatot biztosítani [és ...].

Hangsúlyozni akarom, hogy amikor az anyja a fenyegető szavakat felidézte („elárullak mindannyitokat”), Gregory közbeszólt, hogy tiltakozzon. „Nem, nem így történt” – mondta, és utána előadta saját verzióját. Ám minden egyes alkalommal, amikor a fenyegetőzésekhez ért, elhallgatott: „Vagy elküldenek minket a hegyekbe, hogy csatlakozzunk a gerillákhoz, vagy...”; „Vagy elvisztek most, vagy...”; „Le fognak minket tartóztatni, mivel ők nem hajlandóak nekünk a kapcsolatot biztosítani [és ...].” Mi olyan szörnyű a fenyegetőzésben? Hogy lehet, hogy negyven évvel később sem képes megfogalmazni azt? Tiszteletlensége könnyen érthető, ha figyelembe vesszük fiatalkori hevét, hogy részt vegyen a fegyveres harcban. A jelenetet jelképesen akár az apa, az anya és a fiú hármasság kapcsolatrendszerként is lehet értelmezni. A pártkáder a szimbolikus apa, az „anya” pedig meg akarta nyugtatni. Az ő közbelépése miatt dönt úgy a fiú, hogy még vár. („Nos, ő mindig közbelépett...” – mondta máskor.) Ez idő tájt Gregory kamasz, de értelmezésben ez a háromszög, szimbolikus szinten, az ödipuszi helyzettel azonosítható. Az engedetlenség, a tiszteletlenség ebben az összefüggésben sokkal komolyabb, mintha „egyszerűen” megszegné a patriarchális törvényt.

A következő töredék Alexandra halálához kapcsolódóan szintén tartalmaz kihagyásokat, törléseket.

Gregory: Ugyanabban a szobában aludtam, mint a bátyáim és a nővérem, mivel néhány nappal ezelőtt Alexandrát, a bátyám menyasszonyát brutálisan meggyilkolták. Addig a napig félelem nélkül éltem. Éjszaka átjártam egyik faluból a másikba. De amikor megláttam a golyó szaggatva holtestét meg minden... amikor felemelték a lepedőt, amely a testét fedte... és megláttam... nos... kicsit összezavarodtam. Életemben először nem tudtam éjszaka aludni.

Alexandrát, egy nőt, egy terrorista banda gyilkolta meg brutálisan, amikor úton volt hazafelé a nagyvárosból, ahová két másik nővel azért ment, hogy részt vegyen a párt ifjúsági összejövetelén. Az elbeszélés a megcsonkított testre fókuszál, és a pillanatra, amikor arról a leplet felemelték. Gregory saját magát látta benne megcsonkítva és holtan. Kétségtelenül pánik fogta el. A nő megcsonkított holttestének megpillantásához hasonló lehetett az a traumatikus esemény, amely kiváltotta az ismétlési kényszert, ami „a hegyekbe akarok menni” vagy a „fegyvert akarok viselni” mondatokban is kifejeződik. Így érthető, hogy amikor Gregory súlyosan megsérül, a hasonló traumatikus élményt a „vissza akarok menni a hegyekbe” mondat jelzi. Itt azt kell megemlíteni, hogy az elbeszélő a visszaemlékezés során neve becéző formáját használta, ami azt jelzi, hogy noha felnőtt férfi, gyermekekkel és unokákkal, még mindig annak a fiatal lázadónak látja magát, mint aki a forradalom alatt volt.

Ez a fajta elbeszélést értelmezés újabb adalékot adhat a polgárháború történetének értelmezéséhez. A pszichoanalitikus megközelítés lehetővé teszi, hogy lebontsam a történetet, és mint a polgárháború másodlagos szemtanúja megkíséreljem feldolgozni a traumát. Az empátia virtuális tapasztalattá formálja az olvasatomat, leszűkítve azzá az élménnyé, amelyet értelmezni akarok. Ugyanakkor, bizonyos szempontból, voyeur-ré is válok. Bekukucskálhatok abba a szobába, ahol a pártkáderek és Gregory közötti jelenet lezajlott. E sajátos szemtanú-szerep okozta bizonytalanság jelenik meg abban a törekvésben, hogy az elbeszélést lecsupaszítsam annak epikus elemeitől. Az elbeszélőt fiatalemberként szeretném megjeleníteni, aki a háború alatt megtapasztalja a mindennapi élet kegyetlenségét, annak minden, a lelkére gyakorolt következményeivel. Akit a sebesülésektől és a haláltól való félelem jellemez, a szorongás, hogy nem képes megvédeni saját magát az ellenségtől, és a bűntudat, hogy nem tudta megvédeni a nőket. Röviden: megpróbáltam bemutatni, hogy a feldolgozatlan gyász miként formálja át az embereket „márványemberré”, és hogy a marxista történelemszempont miként próbálták alanyaikat a társadalmi struktúrák termékévé redukálni, aki kapcsán az osztályeredet az elsődleges.

Steven Marcus szerint az emberi élet ideális esetben egy koherens történetben fejeződik ki – míg az inkoherens történet a lelki zavarodottság jele.¹¹ Az utóbbi esetben az elbeszélés hiányos, zavaros, amnéziás vagy amnéziaszerű részekkel teli, és megváltozott kronologikus sorrend, valamint megszakított összefüggések jellemzik. Sikeres kezelés során az elbe-

¹¹ Steven MARCUS: i. m.

szélésben megjelenő inkoherenca, zavarosság és töredezettség lassan átalakítható tényekké, eseményekké és összetett emlékképekké. Ez a munka egy folytonos, érthető, logikus és teljes történetet eredményez. Mindebből az következik, hogy ami végül kialakul, az egy elképzelt konstrukció, amely igazságként jelenik meg. A történésznek tehát választania kell egy összefüggéstelen történet – ami a múlt *létezése* a jelenben – és egy összefüggő történet között, ami a múlt rekreációja a jelenben.

Az a kérdés, hogy a történészek másodlagos megfigyelői, tanúi egy traumatikus eseménynek, és empátiájuk meghatározza az elbeszélést, Dominick LaCaprát is foglalkoztatta.¹² Amellett érvel, hogy különbséget kell tenni „hiány” és „veszteség” között, ugyanúgy, ahogy különbség van „strukturális trauma” és „történelmi trauma”, valamint „megjelenít” és „feldolgoz” között. Ezeket a különbségeket viszont nem ellentétpárként vagy pusztán kettősségként kellene kezelni, mert ezek a jelenségek összetett módon is hathatnak. Például Gregory elbeszélése megjelenítheti azt a fájdalmat, amelyet a forradalmi helyzetben a „mindenhatóság-érzés”, illetve az azonos elveket valló társainak elvesztése miatt és a társadalmi rend megváltoztatására irányuló fegyveres harcuk kudarca miatt érzett. Ugyanakkor ez az elbeszélés segítheti, hogy feldolgozza a társai halála miatt érzett traumát, a közösségtől való elszakítást, a párt és a családja majdnem teljes összeomlását, az apja elvesztését, a testvéreitől való elválást (akik Görögországban maradtak, miután ő emigrálni kényszerült) és így tovább. De képzetének elemzése olyasmire is rámutathat, ami talán sosem létezett: egy olyan egység felbomlására, ahol az emberek nem rivalizálnak egymással és nem folytatnak ideológiai vitákat.

A szóbeli beszámolókon alapuló munkákban az ilyen típusú értelmezés nem általános. Főleg nem általános a görög polgárháború időszakával foglalkozó munkákban. A holokauszt áldozataival ellentétben a görög polgárháború áldozatainak nem volt módjuk pszichoterápián részt venni.¹³ Véleményem szerint mindez nem múlt el nyomtalanul a társadalomból és az emberekből, akik a mai napig szenvednek a fel nem dolgozott gyásztól.¹⁴ A freudi elmélet szerint amennyiben nem lehetséges a gyász feldolgozása (mint például a görög polgárháború esetében), akkor kényszeres ismétlések formájában fog megjelenni, és ha a megjelenítés sem lehetséges, akkor az emlék nem kerül a helyére.

¹² Dominick LACAPRA: i. m.

¹³ Martin S. BERGMAN–Milton E. JUCOVY (szerk.): *Generations of the Holocaust*. New York, Columbia University Press, 1990; E. James ANTONY–Cyrille KOUPERNIK (szerk.): *The Impact of Disease and Death*. New York, Wiley, 1973.

¹⁴ Anna VIDALI: *Αραγε Ευχίζ Ήσταν.* /Has it been us?/ Athén, Exandas, 1999.

A hetvenes években Nagy-Britanniában a szóbeli történelemre úgy tekintettek, mint „ahol” azok is hallathatják hangjukat, akik addig hiányoztak a történetírásból – nevezetesen a munkásosztály tagjai. A *History Workshop* című folyóiratnak dolgozó számos történész (akik a hagyományosan aktivista történészek közé tartoztak) az élettörténetek feldolgozásával a munkásosztály térnyerését és a nők felszabadítását segítették elő. Görögországban a polgárháborús emlékek feldolgozásával lehetne segíteni a gyász feldolgozását, és így megállítani annak átörökítését egyik generációról a másikra. De mindez természetesen egy olyan új látásmódot kíván, amely eltér a hagyományos pozitivistá gondolkodásmódtól.

Kinek a története?

Hosszú ideig vitatott volt, majd Paul Thompson az elsők között megerősítette, hogy az élettörténetek kutatási megközelítése gyógyító hatású is lehet az elbeszélő számára.¹⁵ Ő amellet érvelt, hogy az életút-elbeszélések egyértelműen kapcsolódnak az emlékezethez és az „alanyok” ezen keresztül megérthetik lelki történeéseiket. A kutatók sokat tanulhatnak a narratív emlékezet lehetséges pszichoanalíziséből, és ebből ők és alanyaik is nyerhetnek. „A pszichoanalízisnek különös ereje van: segítségével meghallhatjuk és meggyógyíthatjuk embertársainkat, kiereszthetjük a múltban gyökerező, addig elfelejtett, elfojtott dühünket és szégyenünket, amelytől éppen a kifejezésük révén szabadulhatunk meg; visszaszerezhetjük a szeretetet, és így megerősödvé magabiztosak lehetünk – röviden... megváltoztathatjuk belső, titkos énünket.”¹⁶ Ehhez Thompson óvatosan hozzátette még, hogy az életútinterjúk ismeretelméleti feltételezéseken alapulnak, más tudományos célokat is szolgálnak, ugyanakkor különleges felkészültséget kívánnak azoktól, akik terápiás célokra használják őket.

Ebben a tanulmányban a pszichoanalízis élettörténet-kutatásban való használatának másfajta lehetőségeire és korlátaira szeretnék rávilágítani. Azért, hogy ez megtehessem, utalni fogok a görög polgárháború terén folytatott kutatásaimra, a falvakban végzett terepmunkám során készített interjúkra, az elbeszélések értelmezésére, leírásukra, és végül arra az élményre, amelyet a polgárháború résztvevői között szerezhettem.

Bár történeti kutatásaim a kezdetektől a pszichoanalitikus megközelítésre épültek, az interjúk alatt mégsem tudtam magam az analitikus

¹⁵ Paul Thompson: *The Voice of the Past. Oral History*. Oxford University Press, Oxford, 1988.

¹⁶ Uo. 150.

szemszögéből látni és láttatni. Bár szubjektív megközelítést választottam, megpróbáltam távolságot tartani alanyaimtól. Történeteiket empátiával hallgattam, azok szereplőivel azonosultam. Mindezek után a szó szoros értelmében és átvitt értelemben, időben és térben egyaránt kívülre helyezkedtem, hogy pszichoanalízis fogalmaival értelmezhessem történeteiket. Miután papírra vetettem az elbeszéléseket, már saját történeteimként tekintettem rájuk: az én értelmezésemén keresztül váltak összefüggővé, majd – legalábbis részben – az enyémmé. Talán ez az oka annak, hogy munkám eredményét sosem akartam megosztani interjúalanyaimmal.

Amikor 2005 februárjában Budapesten jártam, hogy előadást tartsak, azt hittem, hogy csak magyar hallgatóságom lesz. Fogalmam sem volt arról, hogy milyen összetett helyzetben találok magamat. A Politikatörténeti Intézetben tartott előadásom címe *A háborús hős alakjának megkérdőjelezése* volt, és arra törekedtem, hogy a görög ellenállás hőseit megszabadítsam attól a mítosztól, amely fontos szerepet tölt be a baloldali interpretációban. Határozottan úgy gondoltam, hogy a magyar történészek, akik meghívtak, majd megkérdőjelezzik kutatásaimat. Arra azonban nem számítottam, hogy a hallgatók között nagy számban lesznek görög politikai menekültek, akik az ötvenes években Magyarországon találtak menedéket, és azóta is itt élnek családjukkal. Őket Gregory életútja saját történetükre emlékeztette.

Pontosan ilyen közönséget szeretne minden kutató, aki a görög ellenállás és a polgárháború időszakát kutatja. Amikor megláttam őket, meg voltam hatva, ugyanakkor mindez hízelgő is volt számomra. Hízelgőnek találtam, mert úgy éreztem, megtisztelték munkásságomat azzal, hogy eljöttek, ugyanakkor megható volt, mert mélyen vágytam arra, hogy segítsék. Azáltal, hogy az ellenálló hőst emberi mivoltában próbálok bemutatni, soha sem akartam csökkenteni a történelem és résztvevőinek, létrehozóinak nagyságát. A görög történelem e korszakát én is idealizálom. A német megszállás ideje alatt születtem, és egész gyermekkoromat egy olyan Görögországban éltem le, amelyet a jobboldal és külföldi pártfogói vezettek, ugyanakkor a legyőzött baloldal ideológiarendszere erősen meghatározott. Olyan volt, mintha nekünk gyerekeknek kellett volna életben tartanunk a legyőzött nemzeti mozgalom tüzét.

Később, tanulmányaim során találkoztam az úgynevezett „megfagyott gyász” kifejezésével, amelyet a latin-amerikai népek használnak a politikai események miatti elváláskor vagy halálesetkor érzett depresszióra. Innen származik az ötlet, hogy összekapcsoljam a görög polgárháborúról szóló szóbeli vallomásokot a gyász pszichoanalitikus értelmezésével. Freud kétféle helyzetet különböztetett meg. A „hétköznapi” gyász során

az eltávozott szeretttünk vagy a meggyászolt eszménykép fokozatosan veszíti el érzelmi töltését. Ezzel ellentétben a melankóliában a személy vagy az eszménykép halála az „elképzelten én” helyére kerül és feldúlja a gyászolót. A történészek általában nem ismerik el, hogy az átélt történelmi eseményeknek ilyen hatásuk lehet az azokat átélő emberekre. Milyet az ember hajlandó mindezt elfogadni, akkor a történész munkája – legalább részben – hasonló lesz a gyógyítóéhoz.

Mint említettem, a hetvenes években a marxista és a feminista történészek hittek az interjú öntudatnövelő hatásában. Az én elképzelésem kicsit másfajta. Azok az emberek, akiket traumatikus esemény ért, hallgatásba burkolóztak. Életük felidézése egy együtt érző személynek segíthet gyászuk feldolgozásában. A gyász folyamata lehetővé teszi számukra, hogy megváljanak a „megfagyott”, idealizált történelemtől, amelynek fojtó szorítását érzik. A budapesti hallgatóság olyan emberekből állt, akik számára a történelem adott korszaka traumát jelentett, akik elhagyták Görögországot, és akik az eseményekről egy idealizált képet teremtettek és tartottak fenn. Nem várható tőlük, hogy minden fenntartás nélkül elfogadják a történelem olyan megközelítését, amely demisztifikálja azokat az eseményeket, amelyekben ők részt vettek és amelyek érzelmileg nagyon is érintik őket. Még ennyi idő után is egy mélyen gyökerező védekező mechanizmus óvja sebeiket, és az idealizálás pontosan ennek a mechanizmusnak az egyik eszköze.

A polgárháború kutatásához szükséges terepmunkához 1987-ben kezdtem neki. Ekkorra számos politikai menekült visszatért szülőfalujába, és az emberek negyven éve után először úgy érezték, hogy szabadon beszélhetnek a polgárháború eseményeiről. Emiatt munkám sikeresnek bizonyult: az emberek megosztották velem, hogy milyen volt az életük a polgárháború alatt. Sok mondanivalójuk volt. Az egyik nő visszaemlékezéseiben elmondta, hogyan menekült egy csoport terrorista elől, akik fosztogattak a falujukban, akik megverték, és megfenyegették, hogy megölik, csak azért, mert piros ruhát viselt. A terroristák vezetője ugyanis ezt a kommunistákhoz való tartozásként értékelte, és azt gondolta: viselője büszke arra, hogy az ellenállás tagja. Egy fiatalabb nő elmondta, hogy mennyire elhagyatottnak érezték magukat, mert a szüleik vagy meghaltak, vagy el kellett hagyniuk az országot a vereség után. Egy másik nő visszaemlékezett arra, hogy milyen időket éltek, amikor tagja volt a törvényen kívüli kommunista ifjúsági tömörülésnek, amikor letartóztatták, börtönbe került, hadbíróskodás elé állították és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Mindeközben politikai ellenfelei felgyújtották családjá házát, megölték nagyapját, nagyanyját száműzetésbe kényszerítették.

Mások emlékei kellemesebbek voltak. Felidézték, hogy miként állítottak színpadra darabokat a falu főterén, hogy mindannyian együtt dolgoztak, hogy kiosszák a szerepeket, díszleteket készítsenek, megtanulják a dalokat, és amikor elkészültek a darabbal, akkor az összes szomszéd faluból eljöttek, hogy megnézzék azt.

Habár a legtöbb emlék erőszakos élményhez kapcsolódik, az ellenállás résztvevői nem sajnálkoztak. Csak a vereséget és annak következményeit fájlalták. Ilyesmiket mondtak: „Néha elgondolkodom azon, hogy ugyanazok az emberek vagyunk-e, akik megtették... mindezt?” Ugyanakkor azt ismételték: „Ő, azok a szemét évek! Remélem, soha nem jönnek vissza!” Az egyik asszony, aki börtönben volt, a bent töltött időszakot élete legszebb éveiként írta le; hangsúlyozta, hogy mennyire szolidárisak voltak az elvtársak, a börtöntársak egymással, mennyire támogatták és bátorították egymást, hogy olvassanak könyveket, hogy műveljék magukat, és egymást tanították. Ez a fajta idealizmus a fiatalabbak elbeszéléseiből hiányzott; azokról van szó, akiket szüleik elhagyni kényszerültek, és akik egy olyan ellenséges korszakban nőttek fel, amelyik nem tolerálta a szülők ideológiáját. Azok az emberek, akiket szüleik magukra hagytak, vagy akiknek szüleit megkínózták, álmatlanságtól, depressziótól és rémálmodtól szenvedtek. Nem kerestek terápiás megoldást, és amikor végül orvoshoz fordultak, egyszerűen begyógyaszterezték őket.

Az egyik oka annak, hogy a görög polgárháborút kutatom, éppen a vereség utáni eseményeket itthon körülvevő csend volt. Arra kívántam bátorítani az életük során erőszakos eseményeket átélt embereket, hogy beszéljenek ezekről. Hiszen az 1940–1950-es évek Görögországban a szélsőséges erőszak és konfliktusok korszakát jelentik. Erőszakot alkalmaztak a lakossággal szemben a német megszállás alatt, és hagyták az embereket éhen halni. Az ellenállás alatt is történtek erőszakos cselekmények mindkét fél részéről. A felszabadulás minden várakozással ellentétben újabb erőszakhullámot hozott. A német kollaboránsok, akiket még nem sikerült elűldözni, tovább fosztogatták a falvakat. A brit egységek, amelyek a száműzött kormány kísértében jöttek Görögországba, 1944 decemberében rátámadtak az Athénban tüntetőkre. Az ellenállókkal letették a fegyvert, és emiatt nem tudták megvédeni magukat fegyveres ellenfeleikkel szemben.

Az 1944-es felszabadulástól az 1952-ben bekövetkező utolsó politikai okokból történt kivégzésig az erőszakhullám egyre erősödött. 1946-ban a kommunista párt hivatalosan deklarálta a polgárháborút, és ezért törvényen kívül helyezték. Azokat, akik nem voltak hajlandók eszméiket megtagadni, árulásért perbe fogták. Koncentrációs táborokat alakítottak ki az Égei-szigeteken, amelyek közül a leghírhedtebb a Makronisos

volt, ahol a fiatal kommunistákat addig kínozták, amíg alkalmassá nem váltak arra, hogy a saját elvtársaik ellen harcoljanak az újonnan megalakított görög hadseregben. A polgárháború négy évig tartott, és 1950-ben a Demokratikus Hadsereg maradéka elhagyta Görögországot, hogy tagjai szocialista országokban találjanak menedéket.

A polgárháború vége azonban nem jelentette a lakosság nagy része ellen alkalmazott erőszak és diszkrimináció végét. Nemcsak azokat zaklatták, akik szimpatizáltak a kommunista párttal vagy hűségesek voltak hozzá, de azokat a Görögországban élőket is, akiknek rokonai politikai menekülteként másik országban éltek. Ezeket az embereket nem lehetett állami állásban alkalmazni, nem tanulhattak tovább, és nem vándorolhattak ki. Ezeknek a tényezőknek egyik következményeként az emberek a hallgatásba menekültek. Félték beszélni, mert attól tartottak, hogy a titkosrendőrség emberei kihallgatják őket. Egymás előtt és (mert védeni próbálták őket) még gyermekeik előtt sem merték a történeteket megemlíteni, mert az események pusztá ismerete is veszélyesnek bizonyult. Úgy tűnt, mintha ennek a történelemnek a pusztá létezését is tagadni akarták volna, mintha a velük történeteket ki akarták volna törölni emlékezetükből. Mindezt megerősítette az is, hogy a második világháborús Görögország szerepe, a német elnyomókkal szembeni ellenállás története, valamint a polgárháború nem volt része az iskolai tananyagának. Ez a hallgatás jellemezte az én 1950-es évekbeli kamaszéveimet is. Így amikor olyan kutatásokról olvastam, amelyekben élettörténeteket használtak fel arra, hogy az addig elhallgatott történelmet elmondassák, ez azonnal felkeltette az érdeklődésemet.

A terepmunka során mégis hezitáltam, hogy mélyebb kapcsolatokat építsek ki annál, mint ami az interjúalany és a hozzá empátiával közelítő, barátságos riporter viszonyát jellemzi. Nem akartam például mindenáron visszaemlékezésre „kényszeríteni” azokat, akik nem kívántak beszélni velem. Máskor viszont én éreztem úgy, hogy nem tudok végighallgatni valakit, akit kegyetlenül megkínóztak vagy rendkívüli módon zaklattak. Amikor a holokausztról olvastam, rá kellett döbennem, hogy gyakran még a képzett pszichoanalitikusok sem tudták a történeteket végighallgatni és feldolgozni. Emiatt a történetek gyűjtésekor – noha minden interjút magam készítettem – nem használtam a pszichoanalízis módszerét, csak az elemzések során, amikor már távol voltam alanyaimtól és a helyszíntől. Lehetséges tehát, hogy azért jártam el így, mert meg akartam magam védeni. Az azonban bizonyos, hogy nem voltam képes felelősséget vállalni a traumát elszenvedett emberekért – és nem is rendelkezem az ehhez szükséges képességekkel. Mindezek miatt visszaemlékezői-

met nem tudtam felkészíteni arra, hogy elolvassák élettörténetük elemzését, amikor pedig a kérdésről szóló könyvem megjelent, akkor én sem voltam képes azt megmutatni nekik. Ezért a Budapesten, a Politikatörténeti Intézetben tartott előadásom volt az első eset és lehetőség, hogy a munkámat azokkal is megosszam, akik közvetve vagy közvetlenül szereplői-részesei voltak az eseményeknek. Hallgatóim különböző módon reagáltak. A menekültek reakciója emocionális, a történészeké visszafogott volt. Az emigránsok első generációjából való férfiak és nők főleg azt hangsúlyozták, hogy az ellenállási mozgalom fontos eredményeket ért el, és azok az emberek, akik erős seregek ellen harcoltak és életüket veszítették, hősök voltak. Az egyik hölgy felidézte, hogy egy konferencián el kellett mondania élettörténetét más országbeli és az Egyesült Államokból érkezett nőknek, akik azt állították, hogy a kommunisták vezette gerillák erőszakosan léptek fel ellenfeleikkel szemben. Ám miután végighallgatták, nagy tisztelettel viseltettek iránta. Egy férfi elmondta, hogy a németek megölték két nagybátyját, akik az ellenállás harcosai voltak, valamint hogy semmi romantikus nem volt mindebben, de a számára ők hősök. A közönség soraiban volt egy második generációs görög bevándorló. Ő nagyon mérges volt, és a kritikája nagyon erős. Azt mondta, hogyha tudta volna, hogy miről szól az előadásom, akkor el sem jön. A magyar történészek viszont amellet érveltek, hogy az ilyen történeti megközelítés számukra is hasznos, mivel 1956-ban Budapest népe is átélt egy népfelkelést, amelyet véresen elnyomtak. Ezért a traumával és a gyász feldolgozásával foglalkozó történészi eljárás használhatónak tűnik számukra, és hasznos lenne ilyen módon feldolgozni az 1956-os események magyar áldozatainak és gyermekeinek szóban elmondott történeteit.

Én az egész vita alatt ellentmondásosan éreztem magam. Kutatóként vágytam arra, hogy „gyógyító” legyek, másrészt mélyen együtt éreztem az áldozatokkal, akiknek bukott ideológiáját még mindig gyászolom. Mindig meghatódom, amikor a történelem e korszakáról kell beszélnem. Úgy akartam írni erről a korszakról, mintha az én történetem is része lenne, mintha én is személyesen érintett lennék – és talán az is vagyok. Elisabeth Young-Bruehl amellet érvel, hogy mindenkiben él az egyetemes vágy, hogy – az úgynevezett két szerető ember modelljét felhasználva – megértse lelkét.¹⁷ Azzal folytatja, hogy ezt az elméletet alkalmazni lehet az élettörténetet kutató és alanya fokozatosan fejlődő kapcsolatában is. Ezt a folyamatot az életrajzot író és az életrajz alanya közötti

¹⁷ Elisabeth YOUNG-BRUEHL: *Subject to Biography. Psychoanalysis, Feminism, and Writing Women's Lives.* Harvard University Press, Cambridge, 1998.

metaforikus párbeszédként lehet értékelni. Gregory története is ilyen: megváltoztatta a „megfagyott” gyász miatt bennem kialakult érzést.

Tanulmányomban a kulcskérdés az ismétlődés, mivel a pszichoanalitikus elmélet szerint mutatja a trauma létezését, és Gregory, ahogy észrevettem, a történet különböző pontjain ugyanazt a mondatot ismételte újra meg újra. Ez az ismétlődés szerintem egy olyan jelenethez kapcsolódik, amelyet a tiszteletlenség határoz meg. Véleményem alátámasztása érdekében először is saját személyes kapcsolatomat próbáltam felfedezni az adott történettel, és hogy érthetővé tegyem értelmezésemet, kiválasztottam a tiszteletlenség szót. Ezt azzal összefüggésben is tettem, hogy ott legyen Gregory történetének idejében és helyén. Így, amennyiben az elemzett elbeszélés tartalmazza a „fegyver” szót, az én elbeszélésemben mindig felbukkan a „tiszteletlenség” szó. Erre a szóra Louisa Passerini *Fasizmus az emlékezetben* című könyvét olvasva figyeltem fel. Ő *Az egyén emlékezete: önéletrajz és önreprézenciáció* című fejezetben használta, hogy kifejtse: a munkásosztályba tartozó nők milyen módon jelenítették meg magukat a Mussolini Olaszországában folytatott politikai tevékenységekkel kapcsolatban. Egyfelől büszke vagyok arra, hogy magamat is „tiszteletlennek” nevezhetem egy olyan hatalomra gondolva, amelyet nem tekintek legitimnek, és egy olyan rendszer kapcsán, amelynek elveit elavultnak tartom. Végül is én a hatvanas évek generációjához tartozom, amely nagyon kritikus a fennálló rendszerrel és annak értékrendjével szemben. Egész életemben lázadtam a kötöttségek ellen, legyenek azok a burzsoá család vagy a megszokott ismeretelméleti paradigmák. Ebben nagyon hasonlítok az anyámra, aki a harmincas évek lázadó generációjához tartozott. Véleményem szerint anyám „modernnek” nevezhető, mivel egész életében mindig új, extrém ötleteket vagy embereket keresett, akikkel azonosulni tudott és akiket azonnal támogatásukról biztosított. De milyen tiszteletlenségre is gondolok Gregory elbeszélésével kapcsolatban? A legtitkosabb vágyaimmal szembeni tiszteletlenségre, arra a belső konfliktusra, ami kutatói helyzetem, a gyógyítás vágya és aközött feszül, hogy az ellenállás hőseit idealizálom.

Végezetül, szeretnék visszatérni a kérdéshez: kinek a története is ez voltaképpen? Tulajdonképpen senkinek se a tulajdona, mivel a történet nem a kutatóé, de nem is azé a személyé, aki elbeszélte. Írott formájában a történet az olvasóé. Ugyanakkor bonyolult kapcsolat van a kutató és alanyai között: mindannyian azt állítják, hogy a történet az övék, és mindannyiuknak igazuk is van, de ugyanakkor tévednek is.

Fordította: Pálvölgyi Nóra